

O LÉXICO PATRIMONIAL GALEGO: ALGÚNS ASPECTOS DO SEU EMPOBRECIMENTO

XOSÉ GRAÑA NÚÑEZ

1. Introducción

Se botamos unha ollada ós estudos que sobre léxico (diccionarios, vocabularios,...) se viñeron realizando nos últimos anos, e independentemente de que aínda estea por saí-lo gran diccionario, todo parece indicar que a lexicografía galega experimentou un considerable impulso na última década, ó menos en termos cuantitativos. O "corpus léxico" fixado é, xa que logo, cada vez maior. O número de entradas vén coñecendo dende hai anos un crecemento continuado en todos aqueles diccionarios con certas pretensións recopiladoras¹.

Agora ben, aceptadas tales premisas, cabe formulármonos algunhas preguntas: ¿que clase de vocábulos está a engrosa-los nosos diccionarios?, ¿existe algunha relación directa entre este enriquecemento lexicográfico e a situación real da bagaxe léxica dos galegos?, ¿camiña a nosa lingua no terreo léxico cara a unha reafirmación da súa personalidade como lingua diferenciada?, ¿corren o risco os nosos diccionarios de se converter a curto prazo en "museos de arqueoloxía léxica"?... Intentaremos nas liñas que seguen botar unha pouca luz sobre estes e outros interrogantes. Comezamos cunhas pinceladas caracterizadoras.

2. Breve caracterización do léxico galego

Como xa sinalaba o profesor Carballo Calero aló polo 1980, a historia do galego é unha historia clínica, isto é, a historia dun orga-

¹ No *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (na súa versión provisional), elaborado polo Instituto da Lingua Galega, propóñense máis de 45.000 entradas.

nismo enfermo, especialmente desde a Idade Moderna². O léxico, como un dos tecidos vitais da lingua, non escapou a esta patoloxía, senón que, pola contra, foi o "tecido" que máis se resentiu da secular situación de anormalidade en que o idioma sobreviviu. Cando, por circunstancias fundamentalmente políticas, deixou de ser a finais da Idade Media unha lingua normalizada, o galego viu fortemente condicionado o seu normal desenrolo e consolidación como unha das linguas peninsulares con inicios máis esplendorosos. A súa sorte correrá parella á da propia Galicia; a lingua foi a miúdo instrumentalizada como o símbolo, por antonomasia, para ridiculización dos propios galegos.

En definitiva, pasou a ser unha lingua marxinal e desprezada por tódolos estamentos de peso (culturais, económicos, políticos, eclesiásticos,...) que vai ver acoutada calquera posibilidade de expansión e enriquecemento. Desposuída do estatus de lingua literaria, verase relegada á condición de simple lingua oral, aliteraria, acientífica, propia e exclusiva das clases populares (campesiños, mariñeiros, artesáns,...).

Chegados a este punto, e retomando o fío do tema, resulta doado explicar unha das características fundamentais do noso léxico patrimonial: a descompensación. Unha lingua que sobrevive entre as camadas máis populares e nun medio eminentemente rural irase estruturando lexicamente conforme ás necesidades dese medio. Así unha alta porcentaxe do noso léxico pertence a campos semánticos relacionados directa ou indirectamente co mundo rural e mariñeiro: flora, fauna, toponimia, orografía, cultura material (casa, construcións, moblaxe, utensilios, produtos do campo, labores agrícolas, etc.) En calquera destes aspectos o galego amosa un vocabulario extremadamente rico, mesmo superior ó doutras linguas que non sufriron procesos anormais na súa historia. Formas como: *fieito, fento, fiento, felgo, folgueira...* ou *laczán, folganzán, loubán, lorán, preguiceiro, preguizoso...*³ constitúen só dous dos miles de casos cos que podíamos exemplificar a riqueza da que estamos a falar.

En contraste con esta proliferación de formas amosada en campos semánticos como os da flora, fauna, etnografía..., o galego presenta importantes deficiencias léxicas naquelas outras facetas da vida ás que tivo vedado o acceso durante séculos: a ciencia, a xustiza, a administración... Este foi un dos principais problemas co que os homes da

² Carballo Calero, R.: "Fortuna histórica do galego", en *Problemática das linguas sen normalizar. Situación do galego e alternativas*, ed. Xistral, Ourense, 1980, páx. 109.

³ A tendencia á dialectalización favoreceu indubidablemente esta proliferación de formas.

Xeración Nós e do Seminario de Estudos Galegos se encontraron na súa pretensión de facer do galego unha lingua universal, posuidora dun rexistro culto, apta e válida para calquera tipo de discurso. A eles se debe en gran medida que a lingua acadase neste senso a maioría de idade e quedasen, case que definitivamente, superados os prexuízos folcloristas do século pasado.

Estas lagoas lexicais que o galego pode presentar "a priori" en certos subcódigos coma o *científico-técnico* ou *xurídico-administrativo* son relativamente doadas de encher por unha razón básica: a terminoloxía específica ten un marcado carácter culto, e os cultismos gardan unha gran similitude entre as linguas románicas (máxime entre as peninsulares). Por outra banda os neoloxismos (habituais nos devanditos subcódigos) non ofrecen normalmente problemas de adaptación á fonética galega.

Concluindo, o máis importante legado do léxico patrimonial foinos transmitido a través dos rexistros populares. Nesta bagaxe léxica, que perdurou durante séculos, é onde mellor se manifesta a singularidade do galego como lingua diferenciada. Lamentablemente asistimos nas últimas décadas a un proceso de fosilización e anquilosamento de boa parte dese patrimonio, cuestión que pasamos a analizar.

3. A fosilización do léxico patrimonial

Un dos instrumentos que nos formulabamos na introducción deste traballo era o de se existía algunha relación entre o enriquecemento dos nosos dicionarios e a bagaxe léxica real dos falantes galegos. A resposta intuímos que ha de ser negativa. O alarmante empobrecemento, que se está a producir no léxico das novas xeracións de falantes, non dá lugar á vacilación⁴. De pais a fillos e de avós a netos o inventario terminolóxico sofre mutilacións a cotío, que afectan fundamentalmente ós conceptos con máis tradición no noso vocabulario.

A caída en desuso de moitos vocábulos, coa posterior desaparición, é unha práctica habitual no desenrolo das linguas máis diversas. Tal práctica acentúase cando a lingua en cuestión ten ou tivo dun xeito moi prolongado un uso exclusivamente oral. A escritura é o factor que mellor contribúe á fixación e conservación dun idioma.

⁴ Referímonos en principio só ós sectores que teñen o galego como lingua materna e habitual na súa comunicación. Nos sectores neofalantes, a cuestión xa non é alarmante: é dramática.

Coñecida cal foi a situación do galego durante centos de anos, non debe estrañarnos que moreas de léxico quedasen sepultadas co paso do tempo. Algún púidose recuperar, outro perdeuse para sempre. Con todo, o "corpus" do léxico tradicional que chegou ata nós é considerable, mais a súa plasmación na fala ou na escrita actual é cada vez menor. Tal diminución obedece, na nosa opinión, a causas moi diversas entre as que destacámo-las dúas seguintes: as transformacións na sociedade galega e a presión do castelán.

3.1. *As transformacións na sociedade galega*

Galicia foi durante moito tempo un país eminentemente rural. A mediados do século XIX as porcentaxes acadaban o 90%, e nalgunhas provincias como Lugo ou Ourense non baixaban do 95%⁵. No ano 1960 a porcentaxe de ruralidade xa se situaba nun 73% e na actualidade as cifras non acadan o 60%. Nas últimas tres décadas o proceso de desruralización experimentou unha brusca aceleración, tendencia que se mantén nos nosos días, moi especialmente na Galicia interior.

Parellas a esta progresiva despoboación, no mundo rural galego producíronse nos últimos vinte anos profundas transformacións que terán unha repercusión directa sobre o problema léxico que aquí nos ocupa, tales como o abandono de determinados labores, hábitos, costumes... e, en definitiva, de xeitos de vida que foron pasando á historia, e con eles boa parte da terminoloxía que lle era propia. Vexamos algúns dos cambios de maior relevancia desde esta perspectiva:

a) Abandono de cultivos tradicionais

"No cultivo e desenrolo da industria do liño atopamos moitos costumes intimamente ligados a il que nos proban a importancia que debeu ter e o antigo que é o seu emprego"⁶

Esta "importancia" á que se alude na historia de Otero é hoxe pura anécdota. A súa desaparición é un feito consumado hai xa algunhas décadas. É probable que transcorridos un par de decenios máis, todo o léxico que conformaba ese amplo campo semántico do cultivo e desenrolo da industria do liño quede definitivamente fosilizado nas páxinas dos dicionarios. Voces como: *liñaza, arriga, ripar, ri-*

⁵ Cfr. Barreiro Fernández, X.R.: *Historia de Galicia*, Galaxia, Vigo 1981, pág. 17.

⁶ Otero Pedrayo, R.: *Historia de Galicia*, ed. Nós, Buenos Aires, 1962, Vol. II, pág. 624.

panzo, empozar, bagaña, coaño, mazadeiros, augadoiro, deluba, estriga, aresta, afusal, espadela, fiadeiro, espadeleira, espadelar, tasca, tascar, tascón, asedar, restrelo, estopa, manela, meada,... evocarán connotadoras nostalxias nos oídos dos máis vellos, pero diranlles moi pouco ou nada ás novas xeracións.

b) *Desaparición de certas profesións*

Un labor de tipo artesanal estreitamente relacionado co cultivo do liño é "a fiada". Noutroira era difícil achar un fogar rural onde non se fiase liño ou la. A carón desta ocupación e doutras con elas relacionadas, xiraban importantes campos semánticos, cunha rica terminoloxía, e hoxe en día igualmente condenados ó ostracismo perpetuado nos dicionarios pero marxidados da lingua real e da fala viva, na que foron esmorecendo conforme estas ocupacións foron perdendo presenza na sociedade galega. Recollemos só unha pequena escolma das formas máis coñecidas: *escarpizar, asedar, fuso, roca, baínzo, manela, sarillo, ensarillar, debandar, debandeira, parafuso, urdir, espalladeira, urdideira, viñón, tear, orgo, tempereiro, lanzadeira, premedeiras, folón, afoloar, etc.*⁷

Os cambios experimentados na sociedade galega das últimas décadas deixáronse sentir así mesmo nun grupo de profesións de carácter gremial e máis ou menos ambulantes que chegaron a crear vocabularios específicos que funcionaron coma auténticos subcódigos. Referímonos, claro está, ás xergas ou linguaxes de xermanía que tanta importancia tiveron antano en oficios como os dos afiadores, canteiros, telleiros, cesteiros, paraugueiros, segadores, etc.

O vocabulario das xergas profesionais non ten na práctica ningunha vixencia na lingua actual, e tal vez constitúa o "corpus léxico" que máis facilmente podería figurar nun "museo lexicográfico". A este respecto cabe formulármonos unha pregunta: ¿por que esmoreceron estes vocabularios en oficios que, se ben algúns están en claro declive (afiadores, paraugueiros, cesteiros...) outros manteñen aínda certa (canteiros, telleiros) ou plena vitalidade (albaneis)?... "Pola súa condición de país subdesenrolado e cunha agricultura pobre e deficiente a nosa terra foi decote país de emigrantes que as máis das veces saen da súa casa individualmente, mais outras axuntábanse en cuadrillas, grupos ou gremios para se ir polo mundo adiante a face-los seus traba-

⁷ Algunhas destas voces presentan variantes ó longo da xeografía lingüística de Galicia. As aquí recollidas tomámolos de Otero, *op. cit.*, páx. 624 e ss.

llos⁸. Nestas palabras de Fernández Oxea pódense atopar algunhas das claves para responder ó interrogante formulado. En efecto, unha das características destas profesións era que se exercían a considerable distancia dos fogares propios, xa individualmente ou en cuadrillas. Como queira que estes traballadores botaban tempadas, máis ou menos longas, fóra das súas casas, convivindo cos donos para os que traballaban, as xergas xurdiron como unha linguaxe con finalidade críptica, isto é, de ocultamento, para posibilitar unha comunicación entre os membros do grupo sen seren comprendidos polos alleos.

Non máis aló de corenta ou cincuenta anos, abondarían dez quilómetros de desprazamento para que os traballadores pasasen a noite na casa ou lugar de traballo. Hoxe en día co desenrolo dos medios de transporte a distancia parece ridícula; e a práctica, antano habitual, de dar comida e pousada ó traballador que te servía, hai tempo que desapareceu. Perdida a convivencia ininterrompida, durante días ou semanas, os subcódigos xergais perderon de igual modo a súa razón de ser, e pouco a pouco foron esmorecendo, correndo nalgúns casos a mesma sorte que as profesións que os viron nacer. Hoxe voces como: *o cariolo, a bexena, cantufar, o lourón, queicoa, o arxina, chumar, a oreta, o daorde, o chumo, o lucio, o xaramaina, o zabirro*, etc. non teñen ningunha connotación para a práctica totalidade dos galegos, mesmo para canteiros, albaneis, cesteiros, etc. Só os máis vellos coñecen algunhas formas xergais que soen recordar como anécdota curiosa.

O proceso desruralizador activado nas últimas décadas contribuíu tamén sen dúbida á desaparición das xergas profesionais. O forte crecemento dos núcleos urbanos atraeu moita man de obra especializada (canteiros, albaneis, telleiros...) procedentes do medio rural, co que cambiaron radicalmente os hábitos de vida e de traballo.

Profesións que tempos atrás coñeceron unha grande expansión por todo o país (zoqueiros, ferreiros, alfareiros, afiadores, capadores,...) van camiño da desaparición. Algunhas teñen hoxe un carácter puramente artesanal. Coa súa perda, moreas de léxico quedarán esquecidas nas frías páxinas dos dicionarios.

c) *Mecanización das formas de laboreo tradicional*

Aínda que o campo galego presenta un atraso considerable respecto doutras comunidades do estado español; os avances producidos nos últimos anos supuxeron cambios radicais nos métodos e formas de

⁸ Fernández-Oxea, X.A.: recensión sobre *Jergas de Galicia*, de Domingo Alvarez Alvarez, *Grial*, 15 (1967), páx. 115.

traballo. Posiblemente no 1950 (por tomar unha data de referencia) as formas de vida e as técnicas laborais da Galicia rural non diferían gran cousa de cen anos antes⁹. As transformacións de máis envergadura débense ó proceso lento pero irreversible da mecanización. A máquina por antonomasia é o tractor que coa súa versatilidade foi suficiente para altera-las estruturas do laboreo na sociedade rural galega. Labores básicos como os da *labranza*, *sementeira*, *recolección*, e *transporte* mudaron de fisonomía nos últimos anos. Os métodos tradicionais entraron nun proceso de extinción irreversible dende hai bastantes anos. Do mesmo xeito que moitos dos apeiros de laboreo tradicional só sobrevivirán expostos nas salas dos museos etnográficos, moito do léxico de máis profundas raíces populares acabará petrificándose nas columnas vocabulares dos dicionarios galegos. Sírvanos como mostrados exemplos, *o arado* (na labranza) e *o carro* (no transporte). Termos como (*rabela*, *temón*, *teiró*, *abeacas*, *rosto*, *seita*, *amaxelo*,...) referidos ó arado, ou (*chedeiro*, *rodeiro*, *cheda*, *coucillón*, *treitorias*, *cabeza-lla*, *soallo*, *tufo*, *cambas*, *miles*, *fungueiro*, *ladrais*,...) referidos ó carro, están baleiros de significado para as xeracións máis novas¹⁰.

A mecanización supuxo ademais aforro de man de obra, o que repercutiu directamente nas propias relacións veciñais. Un bo número de traballos agrícolas perderon o seu tradicional carácter colectivo. As noutrora popularísimas "rogas" (rogas de seda, rogas de sacha,...) están hoxe en franca decadencia. A "malla" era sen lugar a dúbidas o labor que tiña un carácter máis comunitario. Coa chegada ó noso agro das "máquinas colleitadoras", perdeuse ou estase perdendo¹¹ o rei dos traballos comunais de arraigo ancestral. Toda unha ampla terminoloxía que co decorrer dos séculos se foi formando a carón dos labores de recolección dos cereais está igualmente entrando nun proceso de fosilización. Non se precisarán moitos anos para que tal lles aconteza a palabras como: *mollo*, *vencello*, *morea*, *conta*, *restreba*, *medeiro*, *meda*, *medar*, *encastrar*, *colmo*, *colmeiro*, *espallar*, *coaños*, *muña*, *cribo*, *alixar*...

⁹ Non esquezamos que, pése ós avances, aínda hoxe perdura o arado romano, por poñer un exemplo de apeiro tradicional.

¹⁰ Este descoñecemento, absoluto na xuventude dos núcleos urbanos, acadá porcentaxes altísimas nos fillos de campesiños. É esta unha crúa realidade que ano tras ano podemos constatar a través do noso labor docente nun centro público de ensino medio, no que cerca dun trinta por cento do alumnado procede do medio rural.

¹¹ En terras de montaña da Galicia interior predomina o tipo de "malla" tradicional, isto é, a que se realiza na eira coa colaboración veciñal.

3.2. A presión do castelán

Unha lingua que nos últimos cincuenta anos da súa historia veu sufrindo unha competencia desleal ten, por forza, que presentar moitas e graves secuelas. O léxico, como o nivel máis vulnerable, foi onde estas se deixaron sentir máis. Á hora de falarmos do vocabulario afectado polas interferencias do castelán podemos establecer tres niveis: a) léxico perdido, b) léxico recuperado, c) léxico ameazado.

a) Léxico perdido

Ó non conta-la lingua galega cunha tradición literaria ininterrompida, resulta aventurado avalia-la cantidade de léxico que co paso do tempo foi quedando definitivamente sepultado. A sedimentación léxica é un proceso ata certo punto normal no devir das linguas. Se botamos unha ollada ó escaso legado prosístico medieval pódese constatar que unha parte considerable do léxico que nel figura non ten na lingua actual ningunha vixencia, e de feito non está recollido nos dicionarios modernos. A modo de exemplo pódenos servir unha referencia ó vocabulario da *Crónica Troyana*¹² onde aparecen numerosos vocábulos con acepcións descoñecidas na lingua actual, tales como: *aficar* (apurar), *apomelado* (rodado), *artillo* (nocelo), *aviltar* (avergonzar), *avol* (vil), *barata* (alboroto, confusión), *barnesco* (xeneroso, liberal), *bastir* (causar, ocasionar), *donear* (cortexar), *dulta* (medo), *dultoso* (arriscado), *falimento* (fracaso, falta), *fardido* (atrevido), *fiúza* (confianza)¹³, *lentegoso* (pecoso), *meselo* (desgraciado), *torto* (inxustiza, mal), etc. Estas e moitas outras formas alí presentes poden catalogarse coma "léxico morto". Tendo presente que das arriba citadas só dúas (*donear* e *fiúza*) están vivas no portugués actual, parece lóxico atribuír á propia dinámica da lingua (en tanto organismo vivo en constante ebulición) o seu desfase, quedando nun segundo plano a acción das interferencias castelás¹⁴.

Un dos campos onde mellor se pode verifica-la perda dunha parte importante do noso léxico ofrécenolo a toponimia. Son relativamente abundantes os topónimos que tendo nas súas orixes unha signi-

¹² Kelvin M. Parker, PH. D.: *Vocabulario de la Crónica Troyana*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1958.

¹³ Cfr. "fiducidario".

¹⁴ Ata o presente século as interferencias castelás non acadaron dimensións seriamente preocupantes. As altísimas porcentaxes de ruralización e analfabetismo da sociedade galega foron durante séculos o mellor frontón ante as avalanchas da lingua intrusa.

ficación moi concreta, están hoxe totalmente "desemantizados", isto é, carentes de significado na conciencia lingüística dos falantes actuais. Así, cando alguén pronuncia un topónimo como por exemplo *devesa*, non asocia en absoluto esta forma ou significante ó concepto ou significado de "sitio acoutado". Son centos os nomes de topónimos que presentan unha desemantización semellante. Sírvanos como mostra os que seguen: *amenedo* (sitio de ameiros), *armental* (sitio de cría de gando vacún), *arreiro* (sitio abundante en area), *baiuca* (taberna pequena), *busteiro* (pasto do vacún), *cachopeiro* (carrocha de árbore vella), *cernada* (terreo queimado para cultivar), *corgo* (laga para o liño), *cotón* (prominencia), *choqueiro* (terreo encharcado), *choupana* (casucha), *gándara* (monte baixo), *golpelleira* (sitio de golpes ou raposos), *laxe* (lastra ou pedra plana), *meixoeiro* (pousada, mesón), *mouillón* (prominencia pequena), *paraño* (parada), *parga* (terra con moita auga), *piago* (pozo fondo), *seixido* (sitio abundante en pedras),...¹⁵

c) Léxico recuperado

Unha parte considerable do léxico que, vítima do castelán, foi esvaecendo co paso do tempo, puido ser recuperado, cando menos no plano teórico. No labor restaurador intervirían basicamente tres factores: o recurso á etimoloxía, a axuda do portugués e a revitalización de formas aínda vivas pero en trance de desaparición. Isto fixo posible o rescate dun importante número de voces que foran varridas polo empuxe castelán. Nembargantes, moito deste léxico recuperado presenta serios problemas para a súa reimplantación na lingua actual, dun xeito moi especial na vertente oral. O desterro das moreas de castelanismos que salpican a lingua dos galegos é a curto prazo unha tarefa irrealizable. Só cunha lingua plenamente normalizada, aqueles empezarán a remitir.

Falando de "restauración léxica", parécenos imprescindible diferenciar entre lingua oral e lingua escrita, por unha banda, e rexistro popular e rexistro culto por outra.

Independentemente do tipo de rexistro empregado, a lingua oral, é menos elaborada, menos reflexiva, en definitiva, máis espontánea. Isto supónlle un grao de deturpación máis grande e unha maior dificultade para a recuperación das formas lexítimas. No rexistro oral-popular (empregado pola inmensa maioría dos falantes) é onde pululan os castelanismos máis flagrantes que, lonxe de estaren en retro-

¹⁵ Cfr. Rivas Quintás, E.: *Lingua galega. Historia e fenomenoloxía*, ed. Alvarellos, Lugo, 1989, páxs. 38-48.

ceso, día a día estanse consolidando: *abuelo, águila, almendra, anzuelo, árbol, arcilla, besugo, bolsillo, calle, capilla, cigüeña, cuchara, deuda, duda, escuela, estrella, isla, luna, mueble, paloma, piel, polvo, codo, reina, tabla, ...* son só unha pequena mostra dos que se poden catalogar por centos¹⁶.

En contraposición a lingua escrita e a oral-culta (que ten aquela o modelo constante) amosan unha maior corrección léxica. Non é frecuente acharmos castelanismos tradicionais coma os citados, mostrándose a lingua máis permeable ó labor restaurador. Non obstante tamén aquí aparecen dificultades para reempregar por formas galegas aqueles castelanismos que nun determinado momento viñeran enche-los baleiros que, por circunstancias ben coñecidas, presentaba o noso sistema léxico. Vocábulos casteláns como: *alabrada, andén, arcén, canaleta, candado, cupo, enquistar, esquila, escotilla, grada, manillar, pepino, ponencia, ponente, postor, planchar, quiste, sola, subasta, tiza, tornillo, vacuna, etc.*, polo grao de implantación e pola estrutura (en moitos casos non delatora) fan moi difícil a súa substitución polas formas galegas propostas: *aramado, plataforma, beiravía, quenllal, cadeado, cota, encistar, necrolóxica, zapón, chanzo, guiador, cogombro, relatorio, relator, ofertante, pasa-lo ferro, ciste, terreo edificable, poxa, xiz, vacina, etc.*¹⁷.

Por outra banda non son estes castelanismos os únicos que "a priori" parecen difíciles de eliminar. Anglicismos coma: *stres, record*, ou *playback* resistiranse a sucumbir diante das formas galegas propostas (*tensión, marca, son pregravado*).

c) Léxico ameazado

En realidade, cando unha lingua ten que sobrevivir nunha situación de claro desequilibrio fronte á lingua dominadora, aquela soporta a ameaza permanente da súa aniquilación. Mais centrándonos no aspecto léxico e desde unha perspectiva sincrónica existen uns determinados vocábulos que corren un maior risco de suplantación.

As formas galegas que en liñas xerais mellor se preservaron fronte ás arremetidas da lingua intrusa son aquelas que teñen na súa estrutura algúns dos trazos máis caracteristicamente galegos (f-, ch-,

¹⁶ É ata certo punto frecuente escoitar estas e outras formas similares de beizos de falantes que, sendo bos coñecedores da lingua galega, déixanse levar, en contextos distendidos, pola inercia da fala popular-coloquial.

¹⁷ Estas e outras formas propostas no *Vocabulario ortográfico da lingua galega*, na súa versión provisional, é moi probable que estean xa de antemán condenadas a un longo sono, que só os máis puristas ousarán perturbar.

ditongos *ei, oi, ou*, sufixos *-eiro, -eira, -oiro*, etc): *fariña, chave, ouro, zapateiro, noxo*,..., ou evidentemente os que teñen coincidencia de formas en ámbalas linguas (*día, luz, casa*,...)

Pola contra existe un importante "corpus léxico" que xeración tras xeración está vendo restrinxido o seu uso. Referímonos a parellas de sinónimos nas que a forma coincidente co castelán é a máis empregada (sobre todo na lingua oral) en detrimento da forma máis singularmente galega. Recollemos a continuación unha escolma das de uso máis cotián¹⁸, *abranguer* (abarcар), *abrollar* (brotar), *afastar* (apartar), *afouto* (valente), *alfaiate* (xastre), *alfândega* (aduana), *aloumiñar* (acariar), *alugar* (arrendar), *amolар* (fastidiar), *amolecer* (abrandar), *amoucado* (apenado), *apouvirar* (sosegar), *avantar* (avanzar), *balbordo* (alboroto), *bébedo* (borracho), *beizo* (labio), *caluga* (nuca), *cavorco* (barranco), *ceifar* (segar), *cuspe* (saliva), *crebar* (herniar), *choer* (ceerrar), *enfeitар* (adornar), *engadir* (agregar), *escordar* (dislocar), *esteiro* (estuario), *fedello* (revoltoso), *funil* (embude), *golo* (sorbo), *levedar* (fermentar), *liorta* (altercado), *mágoa* (pena), *mercadoría* (mercancía), *pendurar* (colgar), *vigairo* (vicario), etc.

En exemplos coma os anteriores o castelán parece se-lo principal axente perturbador dese léxico máis xenuinamente galego. Esta acción perturbadora pode, a curto ou longo prazo, acabar por suplantар totalmente ás formas do par de sinónimos que son en exclusiva galegas (*abranguer, abrollar, afouto*,...). Neste senso parécenos altamente clarificador o exemplo que a continuación recollemos:

Na nosa aldea natal sita no concello de Begonte (Lugo) existe o topónimo *Golpelleira* que, pronunciado con gheada e harmonización das vocais *o, e*, tradúcese na boca dos veciños en *Julpelleira*. A transparencia do topónimo non deixa lugar á dúbida: *Golpelleira* --> "sitio abundante en golpes" (golpe = zorro, raposo). Paradoxicamente, en varios quilómetros á redonda o único *golpe* que se coñece é o da "acción de golpear". O astuto carnívoro é actualmente coñecido baixo os nomes de *zorro* ou *raposo*. Da vixencia tempos atrás da forma *golpe* dá fe hoxe ese topónimo totalmente "desemantizado" para os poboadores do lugar¹⁹.

¹⁸ Poñemos entre paréntese o vocábulo cun maior índice de aparición na lingua de hoxe.

¹⁹ Ante a escasísima ou nula tradición literaria con que contou o galego ó longo da súa historia, a toponimia (xuntamente co refraneiro e a literatura popular) revélase coma un dos elementos intrínsecos á propia lingua que nos pode ser máis útil na reconstrución do noso maltratado patrimonio léxico. Unha esculca minuciosa entre a "toponimia menor" podería depararnos agradables sorpresas neste terreo.

4. Conclusión

Os interrogantes que nos formulabamos na introducción deste traballo deberían selo un pouco menos, á luz da situación esbozada nas páxinas precedentes; cando menos esa foi a nosa intención.

Como xa quedou apuntado, a lexicografía galega coñeceu nos últimos anos un considerable enriquecemento en termos cuantitativos, mais desde o punto de vista cualitativo o empobrecemento parece evidente. Noutras palabras, a nosa lingua reforzada coas novas aportacións léxicas está nembargantes perdendo parte da súa singular personalidade como lingua diferenciada no contexto da "romania peninsular". A explicación é simple: parellos á recopilación de vocabulario culto e científico-técnico (*sismoterapia, sixilografía, mesentérico, poliploide...*) que ten un baixo índice de aparición na lingua dos galegofalantes, corren ventos ameazadores para unha boa parte do léxico que, coa súa tradición e arraigo, mellor caracteriza ó idioma galego. Por esta razón os nosos dicionarios corren un dobre perigo a moi curto prazo: o de convertérense en "tratados pantasma" (pola escasísima utilización que na práctica se fai das moreas de vocabulario técnico-culto neles recollido) ou en "museos lexicográficos" (polo alarmante proceso de esquecemento no que, por diversas razóns, está entrando un vocabulario que noutrora gozou de gran vitalidade).

En definitiva, salvo honrosas excepcións, a lingua dos galegos de final de século perdeu ou vai camiño de perder parte da enxebreza que un léxico máis autóctono e desprovisto de artificiosidades, noutrora lle confería. Na medida en que o idioma galego acade o cume da súa normalización, poderá o noso vocabulario recuperar, ou cando menos conservar, parte da súa autenticidade.

Se o porvir da lingua está nas novas xeracións, este non parece moi esperanzador. Semellante aseveración, que "a priori" pode soar un tanto dura, pode converterse nunha crúa realidade se nos atemos ós datos (perfectamente extrapolables á situación galega en xeral) que se desprenden dunha pequena e elemental enquisa que realizamos entre alumnos de BUP e COU. En síntese os datos foron os seguintes:

Alumnos encuestados 170. Alumnos galegofalantes 24 (18%). Fillos de pais galegofalantes que utilizan o castelán para dirixirse ós fillos 34 (20%). Alumnos galegofalantes fillos de pais castelanfalantes 0.

Destes datos que darían pé para unha profunda reflexión, só resaltaremos aquí un. Nunha soa xeración (de pais a fillos) o emprego do galego descendeu vertixinosamente: do 68% ó 18%.

Iniciabamos este traballo con algúns interrogantes; rematámolo con outro: ¿que pasará con estas porcentaxes na próxima xeración?